

STATUL DE DREPT ȘI SOCIETATEA CIVILĂ

Boris NEGRU,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Vasile BANTAȘ,
doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

The problem of building a state of law and of a civil society, as well as the mechanisms of interaction between these two concepts, presents, at first glance, a purely academic interest for Moldova at the moment. In fact, it is one of the most important not only for the country's socio-political development, but also for its future.

Covering the socio-cultural space between the individual and the state, the civil society is regarded as a decisive factor of success and failure both in the consolidation of democracy, as well as, implicitly, in the rule of law in Moldova.

Problema edificării statului de drept și a societății civile, precum și elaborarea mecanismului de interacțiune dintre aceste două concepte, ce prezintă, la prima vedere, un interes pur academic pentru Republica Moldova la ora actuală, de fapt, este una dintre cele mai importante, dacă nu cea mai importantă nu numai pentru dezvoltarea social-politică a țării, ci și pentru viitorul ei.

Întrebarea actuală cea mai dureroasă este: de ce societatea moldovenească se dezvoltă în direcția contrară intereselor sale, de ce, în loc de modurile pașnice și echilibrate de rezolvare a problemelor, domină soluțiile conflictual-destructive, sacrificiile sociale ale cărora sunt prea mari?

Cât ar fi de paradoxal, dar cauza principală a acestor procese, în opinia noastră, o constituie, în cele din urmă, primirea statutului juridic al statului de drept și al societății civile din Republica Moldova, în lipsa unor elemente și caracteristici, inerente acestora. Anume lipsa acestora și determină astăzi procesul de dezvoltare a țării noastre sau, mai degrabă, modul conflictual de realizare a acestuia.

În opinia cercetătorului în domeniu C. Marin, existența societății civile în vizorul investigațiilor științifice indigene este condiționată și de o oportunitate particulară. Ea rezidă în descoperirea sau în conștientizarea aprofundată a conceptului propriu-zis de societate civilă. Oportunitatea în cau-

ză este condiționată, în primul rând, de faptul că spațiul geoistoric al Republicii Moldova, în virtutea specificității itinerarului istoric parcurs, este lipsit de o tradiție pregnantă de valorizare a societății civile. În al doilea rând, problematica societății civile, ocolită discret în perioada totalitarismului atât de putere, cât și de savanți, este, practic, neexplorată de știința politică națională. În al treilea rând, urmează să ținem seama de tentativele nemotivate de a proiecta în regim liniar pe terenul autohton societatea civilă în paradigma spațiului public, instituționalizat în prezent în țările cu democrații mature. Practica de localizare exclusivă a societății civile în spațiul public, reflectând realități sociale diferite ca geneză și substanță, se dovedește a fi nefuncțională sau puțin productivă într-un asemenea areal social, precum este cel din Republica Moldova. În consecință, manifestările societății civile în condițiile autohtone din ultimul deceniu s-au arătat a fi firave, vulnerabile, neefective și efemere. Ele denotă ambiguitate conceptuală și practică, fapt care riscă să degenereze în reticență față de idealurile societății civile, iar edificarea acesteia să intre în faza de stagnare.

Deci societatea civilă în spațiile posttotalitare urmează a fi concepută ca un macrosistem societal polidimensional deschis, în cadrul căruia funcționează și interacționează sisteme intrasoci-

etale, fiecare fiind articulate în una dintre dimensiunile sale: politică, economică, socială, juridică, instituțională, culturală, comunicațională¹.

Raportul dintre statul de drept și societatea civilă pare să fi preocupat pe toți acei, care au abordat problematica statului, și anume: cum este posibil, ca societatea civilă să se bucure de deplină autonomie și, în același timp, statul să fie garantul comunității de interese, adică al binelui comun. Dihotomia societate civilă versus stat are o lungă genealogie filozofică.

De fapt, în studiile teoretice ale fenomenului societății civile se evidențiază două concepții de bază ale esenței sale, fiind, totodată, de o interpretare diferită a noțiunii. Unii autori (S. Popescu, I. Deleanu, V. S. Nersesean) îl utilizează pentru a descrie o anumită stare a societății. Conform acestei interpretări, societatea civilă este identificată cu un stat de tip special, în care drepturile și libertățile fundamentale ale persoanelor sunt asigurate de lege și protejate politic, în virtutea căreia aceasta poate fi considerată „societate civilă”.

A doua interpretare principală a societății civile (L. Diamond) este legată de concepția societății, ca a unui domeniu special legat de relații, structuri și instituții nonstatale, care, la rândul lor, sunt destul de variate și de o interpretare specifică. Înțelegerea societății civile, ca a unui domeniu special al societății, nu înseamnă împărțirea spațiului social în două părți izolate una față de alta. Societatea este un tot întreg, între diferitele sale sfere existând relații inevitabile și necesare de interacțiune.

Statul, în virtutea funcției sale inerente de structurare a relațiilor sociale, afectează inevitabil viețile din sfera privat-autonomă chiar prin faptul că creează condiții favorabile sau nefavorabile pentru dezvoltarea și funcționarea acestora. Pe de altă parte, societatea civilă acționează ca un „ambreiaj” al societății, combinând interesele private cu cele publice, ca mediator între individ și stat. Acesta este, pe de o parte, câmpul pe care se desfășoară lupta unor interese individuale și de grup cu orientare diferită, dar, pe de altă parte, un factor activ al acestui proces.

Expresia societate civilă (lat. *societas civilis*) este traducerea expresiei grecești *politike koinonia*, expres utilizată de Aristotel atât în lucrarea *Etica nicomahică*, cât și în *Politica*, pentru a desemna comunitatea superioară care desăvârșește rânduirea comunităților naturale și înglobează pe cele, care au precedat-o. După cum afirmă Aristotel, omul este, prin natura sa, o ființă socială și se situează ca un echilibru între zei și fiare, este cel care exprimă antisocialul din natură.²

Ca prim fundament al societății civile, potrivit concepției lui Aristotel, este concepută familia. În același timp, comunitatea socială se distinge de familie, ultima simbolizând sfera privată sau domestică, sfera posterioară societății.

Un alt element distinctiv al societății civile, în viziunea lui Aristotel, este proprietatea. În context, el accentua, că buna gestionare a *oikos* (casei, economiei), trebuie să servească drept model pentru dirijarea afacerilor publice.

De prima interpretare este legată perioada procesului de formare atât a conceptului de societate civilă, cât și a societății civile (de facto) în sine, atunci când relațiile economice capitaliste s-au dezvoltat în cadrul regimului politic feudal-birocratic.

Privite prin această prismă, limitarea autodeterminării personalității de sfera relațiilor economice și lipsa reală de autodeterminare a societății nu au dobândit încă o actualitate (stringentă) reală. Procesul de diferențiere între politică și economie era evidențiat tot mai mult de astfel de cugetători, cum ar fi John Locke și David Hume, prin intermediul de combinare și diferențiere a abordării genetice și structurale a conceptului de societatea civilă.³ Abordarea genetică presupune, că societatea a apărut înaintea statului, economia - înaintea politicii, și, în consecință, identitate completă între stat și societate nu poate exista.

Abordarea structurală a fost concepută pe baza evidenței de unitate a formelor nou apărute ale vieții economice și politice, care, în mod colectiv, ca un nou model social, s-a impus în calitate de alternativă în locul modelului de castă feudal. Unitatea lor în acel moment a fost un factor, care istoricește a fost mult mai important, decât conturarea contradicțiilor între ele.

În secolul al XIX-lea, G.V.F. Hegel și K. Marx, fiecare în parte, au abordat problema separării și combinării de abordări genetice și structurale în analiza societății civile. Primul a promovat conceptul de stat ca un tot întreg moral, întruchiparea voinței și rațiunii universale, idealul căruia este monarhia constituțională.⁴ Marx, de asemenea, a invocat ideea de structură socioeconomică, a căutat să folosească această idee ca bază pentru utopia comunistă. Hegel susținea, că societatea civilă este imposibilă fără stat, în timp ce pentru Marx statul modern depinde de societate. Statul apare ca rezultat al „emancipării proprietății private de comunitate”, el căpătând „o existență de sine stătătoare, alături de societatea civilă și în afara ei”.⁵

Ambele concepte au subliniat posibilitatea de dublă utilizare a conceptului de societate civilă, dar în mod diferit de a înțelege modul în care identitatea societății cu societatea civilă și diferenței ultimei de stat.

Deci în evoluția sa de conceptualizare, societatea civilă a fost examinată în două accepțiuni semantice, care nu se exclud, ci se completează reciproc. Prima - *lato sensu*, caracteristică abordărilor clasice, a marcat corpul societal în integritatea sa ca ansamblu de indivizi și de relații multiple. Cea de-a doua accepțiune - *stricto sensu*, proprie interpretărilor moderne, a desemnat societatea civilă ca parte a țesutului societal general instituționalizată în spațiul public. Accepțiunile date se află în relație de continuitate, simultaneitate și succesivitate. Societatea civilă *stricto sensu* se întemeiază pe și derivă din societatea civilă *lato sensu*.

Inițial, noțiunea de societate civilă *lato sensu* a marcat doar „momentul civilizației” și a fost proprie tuturor comunităților umane civilizate, indiferent de timpul și locul existenței lor.

Societatea civilă *lato sensu* a fost tratată pe două filiere: prima demonstra identitatea sa cu statul, a doua - punerea în evidență a diferențelor sale în raport cu instituția statală. Ambele abordări, având un caracter diacronic/sincronic, nu se exclud, ci derivă una din alta, atestând un anumit grad de dezvoltare societală atât în plan conceptual, cât și în cel practic.

Societatea civilă *stricto sensu*, care marchează un grad avansat de maturitate a organizării democratice a corpului social și de implicare a cetățeanului în afacerile publice, se identifică cu însuși *spațiul public modern*. Societatea civilă *lato sensu*, ca doctrină și practică, a constituit temelia pe care a fost așezată conceptualizarea și edificarea societății civile *stricto sensu*.⁶

Societatea civilă, marcând un grad anume de civilizare umană, inițial a fost identificată cu statul, mai apoi a fost distinsă de el. Ulterior, ea a fost contrapusă statului, localizată fiind în spațiul public. Însă statul este necesar societății civile, iar societatea civilă este necesară statului. Odată creat, statul nu poate rămâne un simplu decor pentru societatea civilă. El trebuie să intervină în societate, însă să o facă numai în condițiile legii, în măsura și prin mijloacele adecvate, susceptibile de control.

Statul nu se identifică cu societatea civilă, societatea civilă nu se reduce la stat, nici nu se exprimă numai prin intermediul acestuia. Pentru societatea civilă, statul este o instituție exterioară

și superioară ei; pe de altă parte, statul este scopul immanent al societății civile, indivizii având îndatoriri și drepturi în raporturile cu statul.

Până în prezent, termenul de societate civilă nu a fost definit în toată multilateralitatea sa. Actualizarea și folosirea noțiunii acestuia se datorează în mare măsură criticii regimurilor dictatoriale în contextul consolidării forțelor liberal-democratice în lupta contra totalitarismului.

Societatea civilă reprezintă ansamblul raporturilor individuale, al structurilor familiale, sociale, economice, culturale, religioase, care există într-o societate dată, în afara cadrului și intervenției statului.⁷

Societatea civilă a mai fost definită în literatura de specialitate ca un set sau un sistem de grupuri intermediare cu organizare proprie, grupuri care: 1) sunt relativ independente atât de autoritățile publice, cât și de unitățile private de producție și reproducție, adică de firme și, respectiv, de familii; 2) sunt capabile de a lua hotărâri și de a acționa colectiv în scopul apărării sau al promovării propriilor interese și pasiuni; 3) nu încearcă să ia locul agenților statali sau întregii societăți; 4) sunt de acord să acționeze conform unor reguli „civile” prestabilite, care presupun respectul reciproc.⁸

Instaurarea sau restaurarea societății civile este considerată o condiție *sine qua non* a realizării statului de drept. În multe țări, societatea civilă a fost considerată, pe drept cuvânt, eroul rezistenței și tranziției democratice.

Ca trăsături definitorii ale societății civile, în literatura de specialitate au fost evidențiate: asigurarea circulației nestânjenite a informației, promovarea libertății de exprimare și a libertății conștiinței, schimbul de idei și luarea atitudinii, la nivelul individual și colectiv, spontan și neinstituționalizat, funcționarea unui număr crescând de organizații independente, față de puterea politico-financiară a statului. Orientarea către un stat de drept presupune, de asemenea, reconsiderarea relațiilor dintre stat și societatea civilă, limitarea posibilităților de penetrare a statului în viața societății, reducerea statului la o acțiune minimă de menținere a echilibrului social, de sprijinire a indivizilor în satisfacerea propriilor interese.⁹

Distincția dintre societatea civilă și statul de drept nu ar fi fundamentală și esențială, pentru că ambele înfăptuiesc același scop.

Adam Popescu avansa teza, potrivit căreia societatea civilă trăiește și se dezvoltă prin ea însăși, fără să mai fie condiționată de statul de drept. Atât societatea civilă, ca expresie a democrației, cât și

statul de drept, ca formă de exprimare a statului modern, se dezvoltă independent, dar într-o continuă interacțiune. Autorul subliniază totuși că statul de drept nu se identifică cu societatea civilă, iar societatea civilă nu se reduce și nici nu se exprimă numai prin intermediul acesteia.¹⁰

Societatea civilă - înțelegea ca un domeniu al grupurilor intermediare organizate, ce sunt voluntare, autogenerate, independente de stat și de familie și legate unele de altele printr-o ordine legală sau un set de reguli comune - poate contribui la consolidarea democratică în numeroase feluri: prin stabilizarea așteptărilor și negocierilor sociale, generarea unui mediu normativ mai civic, aducerea actorilor mai aproape de procesul politic, reducerea poverii guvernamentării și controlarea potențialelor abuzuri de putere. Totuși societatea civilă poate, de asemenea, să pună piedici consolidării democrației prin îngreunarea formării majorității politice, exacerbarea diviziunilor etnice și a cheltuielilor dirijate politic și prin întărirea distorsiunilor socioeconomice în distribuția influenței. Societatea civilă poate contribui la consolidarea democrației numai dacă alte instituții sunt, de asemenea, favorabile și dacă actorii societății civile au un comportament „civil”, respectând legea și pe ceilalți actori sociali și politici, în același timp acceptând autoritatea politică democratică și neîncercând să o cucerească în mod ilegal sau să o uzurpeze.

O societate civilă bogată, densă, instituționalizată și foarte „civică” nu este neapărat necesară pentru consolidarea democrației, dar democrația va avea mai mari șanse să devină consolidată și va fi de o calitate mai bună, fără îndoială, în măsura în care o asemenea societate ia naștere.¹¹

Societatea civilă este entitatea în care preponderanța drepturilor aparține individului și nu „societății politice”. Societatea civilă este o premisă și un element important al statului de drept. Prin intermediul său se consolidează forțele democratice ale statului, iar starea societății civile ne arată, cât de mari sunt perspectivele procesului de democratizare a societății în ansamblu. În societatea civilă avansată drepturile cetățenești, începând cu libertatea conștiinței, a cuvântului, a presei până la drepturile politice, de manifestare a liberei inițiative a persoanelor, sunt garantate și ocrotite de lege.

În prezent, statutul societății civile este determinat, în principal, de două caracteristici ale vieții politice contemporane: importanța pe care o capătă identitatea națională și religioasă; energia

noilor mișcări civile.

În societatea civilă, cetățenii, satisfăcând nevoile altora, își satisfac propriile interese. Relațiile și conflictele sunt reglementate în baza legilor. Într-o asemenea societate, statul nu monopolizează puterea. În societatea civilă prerogativele de mare importanță sunt distribuite reprezentanților politici sau grupurilor organizate ale cetățenilor.

Așadar, societatea civilă este societatea în care preocuparea centrală a organismelor de guvernare în stat, a puterilor sale instituționalizate o constituie asigurarea drepturilor omului, transpunerea în viață a principiilor statului de drept. În societatea civilă este interzis abuzul de putere asupra cetățenilor din partea autorităților publice, fie ele centrale sau locale.

Societatea civilă, ca parte componentă a statului de drept, controlează guvernarea, pe ceilalți aflați la putere, pentru a se asigura o echitate socială deplină.

Conceptul statului de drept, al statului în care domină legile, este inseparabil de conceptul societății civile, ca parte componentă a statului de drept. În cadrul acestei societăți, ocrotita de mecanismele statului de drept, cetățenii, în mod individual sau în grupuri, asociați după diverse principii: ideologice, politice, sociale, teritoriale, profesionale etc., consolidate organizatoric printr-un anumit tip de disciplină, se manifestă ca entități autonome față de stat, a cărui poziție autoritară este respectată.

Statul de drept ocrotește libertatea individului și a grupurilor care îl reprezintă - partide, sindicate, ligi, asociații, uniuni de creație etc., dar libertatea presupune ea însăși buna funcționare a formelor democratice, inclusiv a celor statale, prin care conducerea treburilor civile la nivel central și local este asigurată în mod continuu de persoanele alese sau numite în funcții publice, potrivit încrederii de care se bucură în circumscripțiile electorale și, respectiv, a calităților profesionale ca funcționari publici.

Conceptul și realitatea statului de drept sunt vechi, chiar dacă termenul este mai recent decât cel de societate civilă. Genealogia societății civile a arătat, că această noțiune este legată strâns, în anumite momente din istorie, de cea de stat de drept, astfel încât putem susține, că afirmarea statului de drept și a societății civile și plasarea lor în prim-planul discursului politic reprezintă unul și același fenomen. *Statul de drept este societatea civilă.*¹²

Un stat de drept este crucial pentru consolidarea democrației. Este cea mai importantă mo-

dalitate continuă și regulată prin care autoritățile statale se supun unei rețele de legi, instanțe judecătorești, agenții semiautonome de control și norme ale societății civile, care are menirea de a controla tendințele ilegale ale statului, autorităților acestuia, persoanelor oficiale, fixându-le, totodată, într-o rețea interconectată de mecanisme ce necesită transparență și responsabilitate.

Mulți lideri ai societății civile din Republica Moldova privesc „conflictul intern” și „divizarea” din interiorul forțelor democratice ale Alianței pentru Integrarea Europeană cu antipatie morală. În mass-media din țară se discută deseori în termeni peiorativi despre „rutina instituțională”, „intermediari” și „compromisul” în interiorul politicii.

Desigur, partidele politice sunt un element indispensabil al democrației consolidate, iar una dintre primele sarcini ale acestora este chiar aceea de a agrega și reprezenta diferențele dintre democrați. Consolidarea democrației în societatea moldovenească necesită acomodarea mai puternică la normele și procedurile de rezolvare democratică a neînțelegerilor și chiar a conflictelor.

Acoperind spațiul sociocultural dintre individ și stat, societatea civilă este considerată ca factor de-

cisiv al succesului sau eșecului atât în procesul de consolidare a democrației, cât și, implicit, a statului de drept din Republica Moldova.

Procesul de consolidare a societății civile și a statului de drept din Republica Moldova este afectat și de problema separatismului transnistrean, prin crearea așa-numitei Republici Moldovenești Nistrene. Separatiștii refuză să se supună regimului constituțional al Republicii Moldova, violând în mod flagrant Constituția țării. În consecință, Republica Moldova nu are nici o putere asupra acestui teritoriu, fiindu-i pusă în pericol statalitatea. Problema transnistreană continuă să preocupe clasa politică moldovenească și figurează pe agendele mai multor foruri internaționale.¹³

În aceste condiții, tot mai mult se impune necesitatea soluționării diferendului transnistrean, fără de care nici societatea civilă și nici statul de drept nu pot fi constituite la justa lor valoare.

Putem concluziona, că două societăți civile, două state distincte, independente, nu pot fi valabile simultan pentru aceleași persoane, pentru același teritoriu, în decursul aceleiași perioade de timp.

BIBLIOGRAFIE

1. Constantin Marin, *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială*, Ed. Epigraf, Chișinău, 2002. - P. 9-10.
2. Aristotel, *Politica*, Ed. Antet, București, 1996. - P. 5.
3. J. Locke, *Eseu despre toleranță*, Ed. Polirom, Iași, 1999. - P. 25-65.
4. G.W.F. Hegel, *Principiile filozofiei dreptului*, Ed. Academiei, București, 1969. - P. 21-65.
5. Marx, Engels, *Forțe de producție, forme de schimb și forme de proprietate*, în *Mici scrieri economice*, Ed. Politică, București, 1969. - P. 145.
6. Constantin Marin, *Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială*, Ed. Epigraf, Chișinău, 2002. - P. 9-77.
7. Ion Deleanu, M. Enache, *Premisele și mecanismele statului de drept*, *Dreptul* nr. 12/1993, București. - P. 60.
8. P.C Schmitter, *Societatea Civilă în Orient și Occident*; L. Diamond, Yun-han Chu, M.F. Plattner, Hung-mao Tien, *Cum se consolidează democrația*, Ed. Polirom, Iași, 2004. - P. 258.
9. S. Popescu, *Statul de drept în debaterile contemporane*, Ed. Academiei Române, București, 1998. - P. 68-70.
10. A. Popescu, *Teoria Dreptului*, Editura Fundației „România de mâine”, București, 1998. - P. 134.
11. L. Diamond, *În căutarea consolidării*; L. Diamond, Yun-han Chu, M.F. Plattner, Hung-mao Tien, *Cum se consolidează democrația*, Ed. Polirom, Iași, 2004. - P. 33.
12. C. Gîlia, *Teoria statului de drept*, Ed. C.H.Beck, București, 2007. - P. 241.
13. B. Negru, A. Negru, *Teoria generală a dreptului și statului*, Ed. Bons Offices, Chișinău, 2006. - P. 144-145.